

Pemuliharaan Warisan Keris Tradisional Melayu dalam Memastikan Kelestarian Warisan Budaya.

Balqis Salsabila binti Norazali¹, Nurin Dhaniyah binti Basri², Jafalizan bin Md Jali^{3*}

¹ Fakulti Sains Maklumat, Universiti Teknologi MARA, Kampus Puncak Perdana, Selangor, Malaysia; blqs2608@gmail.com;

² Fakulti Sains Maklumat, Universiti Teknologi MARA, Kampus Puncak Perdana, Selangor, Malaysia; nurindhaniyah153@gmail.com;

³ Fakulti Sains Maklumat, Universiti Teknologi MARA, Kampus Puncak Perdana, Selangor, Malaysia; jafalizan@uitm.edu.my;

* Correspondence: jafalizan@uitm.edu.my; +60 19-2055563

Abstrak: Warisan keris tradisional Melayu merupakan khazanah budaya yang mempunyai nilai sejarah, identiti dan falsafah yang tinggi. Namun demikian, perubahan gaya hidup masyarakat, kekurangan dokumentasi serta semakin berkurangnya minat generasi muda telah memberi cabaran kepada usaha pemuliharaan warisan ini. Oleh itu, kajian ini bertujuan mengkaji amalan pemuliharaan warisan keris tradisional Melayu dalam memastikan kelestarian warisan budaya. Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif melalui kaedah sejarah lisan dengan temu bual secara bersemuka bersama Encik Mohd Sufi bin Yahya sebagai informan utama. Dapatan kajian menunjukkan bahawa pemuliharaan keris bukan sahaja melibatkan aspek penjagaan, penyimpanan dan penyelenggaraan fizikal, malah merangkumi usaha pendokumentasian, pendidikan serta perkongsian ilmu kepada masyarakat. Kajian ini turut mendapati bahawa penglibatan penggiat warisan memainkan peranan penting dalam memastikan pengetahuan dan amalan berkaitan keris terus dipelihara. Secara keseluruhannya, kajian ini diharapkan dapat menyumbang kepada usaha memperkukuh pemuliharaan warisan keris tradisional Melayu sebagai warisan budaya untuk generasi akan datang.

Kata kunci: Pemuliharaan warisan, keris tradisional Melayu, warisan budaya, sejarah lisan, kelestarian warisan.

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

1. PENGENALAN

Warisan budaya merupakan khazanah yang mencerminkan identiti, sejarah dan jati diri sesebuah bangsa. Di Malaysia, warisan budaya merangkumi warisan ketara dan warisan tidak ketara yang diwarisi secara turun-temurun serta mempunyai nilai sejarah, sosial dan budaya yang tinggi. Oleh itu, usaha pemuliharaan warisan budaya amat penting bagi memastikan pengetahuan, kemahiran, amalan dan tradisi yang diwarisi terus dipelihara agar tidak hilang akibat perubahan zaman, pembangunan teknologi dan arus globalisasi. Selain berfungsi sebagai lambang identiti masyarakat, warisan budaya turut menjadi sumber pendidikan, penyelidikan dan pembangunan negara (UNESCO, 2003; UNESCO, 2008).

Salah satu warisan budaya Melayu yang mempunyai nilai sejarah dan falsafah yang tinggi ialah keris tradisional. Keris bukan sekadar berfungsi sebagai senjata tradisional, malah menjadi simbol kedaulatan, maruah, kepimpinan dan identiti masyarakat Melayu sejak berabad-abad lamanya.

Keunikan keris dapat dilihat melalui reka bentuk bilah, corak pamor, hulu dan sarung yang dihasilkan dengan kemahiran pertukangan yang tinggi serta mengandungi pelbagai nilai simbolik dan falsafah. Perubahan fungsi keris daripada alat mempertahankan diri kepada warisan budaya turut menunjukkan bahawa artifak ini mempunyai nilai yang melangkaui aspek fizikal semata-mata (Hill, 1956; Khamis Mohamad & Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman, 2013; Yusof et al., 2022).

Walau bagaimanapun, warisan keris tradisional Melayu kini berdepan pelbagai cabaran yang boleh menjejaskan usaha pemuliharaannya. Antaranya ialah kurangnya minat generasi muda terhadap seni perkerisan, kekurangan dokumentasi yang sistematik, serta semakin berkurangnya individu yang mempunyai pengetahuan mendalam mengenai amalan penjagaan dan pemeliharaan keris. Sekiranya keadaan ini berterusan, bukan sahaja artifak keris berisiko mengalami kerosakan fizikal, malah pengetahuan tradisional berkaitan sejarah, falsafah, teknik penjagaan dan nilai budaya keris juga berpotensi hilang daripada generasi akan datang (Khamis Mohamad et al., 2012; UNESCO, 2008; Yusof et al., 2022).

Sehubungan itu, kajian ini dijalankan bagi mengkaji amalan pemuliharaan warisan keris tradisional Melayu dalam memastikan kelestarian warisan budaya. Bagi memperoleh data yang lebih mendalam, pendekatan sejarah lisan digunakan melalui temu bual bersama Encik Mohd Sufi bin Yahya sebagai informan utama. Data yang diperoleh daripada temu bual tersebut digunakan sebagai sumber primer bagi melengkapkan dapatan daripada kajian-kajian terdahulu, sekali gus menyumbang kepada usaha memperkukuh pemuliharaan dan pendokumentasian warisan keris tradisional Melayu.

2. PERMASALAHAN KAJIAN

Menurut Kamus Dewan Bahasa dan Pustaka Edisi Keempat, keris ditakrifkan sebagai sejenis senjata tradisional Melayu yang berbentuk lurus atau berlok serta mempunyai mata berbuca tiga. Walau bagaimanapun, dalam konteks warisan budaya, keris tidak lagi dilihat sekadar sebagai senjata tradisional, sebaliknya merupakan artifak warisan yang mengandungi nilai sejarah, identiti, falsafah, estetika serta pengetahuan tradisional yang diwarisi secara turun-temurun. Nilai tersebut menjadikan keris sebagai salah satu warisan budaya yang perlu dipulihara bagi memastikan kesinambungan identiti dan sejarah masyarakat Melayu (Hill, 1956; Khamis Mohamad & Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman, 2013; Yusof et al., 2022).

Walaupun pelbagai kajian mengenai keris telah dijalankan, kebanyakannya lebih memfokuskan kepada sejarah, fungsi, falsafah, reka bentuk serta proses pembuatannya. Sebaliknya, kajian yang membincangkan secara khusus mengenai amalan pemuliharaan keris, termasuk aspek penjagaan, penyimpanan, pendokumentasian dan pemindahan pengetahuan tradisional, masih agak terhad. Keadaan ini menyebabkan maklumat berkaitan pemuliharaan warisan keris sukar diperoleh melalui sumber akademik mahupun sumber dalam talian. Hasil tinjauan awal penyelidik juga mendapati bahawa kebanyakan maklumat yang tersedia di Internet hanya menerangkan ciri fizikal keris seperti jenis pamor, bentuk bilah dan nilai pasaran, manakala pengetahuan berkaitan amalan pemuliharaan serta pengalaman individu yang terlibat secara langsung dalam bidang perkerisan kurang didokumentasikan secara sistematik.

Selain itu, kekurangan dokumentasi terhadap pengetahuan tradisional yang dimiliki oleh penggiat warisan turut menjadi cabaran dalam usaha memastikan kelestarian warisan keris. Banyak ilmu berkaitan kaedah penjagaan, penyimpanan, penyelenggaraan serta nilai budaya keris masih dipindahkan secara lisan daripada satu generasi kepada generasi yang lain. Sekiranya pengetahuan ini tidak direkodkan dan didokumentasikan dengan baik, terdapat risiko bahawa ilmu tersebut akan hilang apabila generasi yang memilikinya tidak lagi dapat mewariskannya kepada generasi seterusnya.

Situasi ini turut diakui oleh UNESCO (2003), yang menegaskan bahawa pendokumentasian merupakan salah satu langkah penting dalam usaha memelihara warisan budaya tidak ketara.

Kajian ini dijalankan bagi mengisi jurang tersebut dengan mendokumentasikan pengalaman dan pengetahuan seorang penggiat warisan keris melalui pendekatan sejarah lisan. Temu bual bersama Encik Mohd Sufi bin Yahya digunakan sebagai sumber data primer bagi memperoleh maklumat yang lebih mendalam berkaitan amalan pemuliharaan keris tradisional Melayu. Dapatan kajian ini diharapkan dapat menyumbang kepada usaha memperkukuh dokumentasi, meningkatkan kesedaran masyarakat serta menyokong kelestarian warisan keris sebagai sebahagian daripada warisan budaya Melayu. Maklumat ini diperoleh melalui temu bual sejarah lisan yang dijalankan bersama beliau sebagai penggiat warisan keris.

3. OBJEKTIF KAJIAN

Kajian ini dijalankan bagi mencapai objektif berikut:

- a) Mengetahui pengetahuan individu tempatan dalam usaha melestarikan warisan keris tradisional Melayu.
- b) Merungkai selok-belok pemeliharaan fizikal keris berdasarkan kepakaran individu tempatan.
- c) Mengenal pasti kepelbagaian jenis, sejarah dan nilai seni keris dalam menyokong kelestarian warisan budaya Melayu.

4. PERSOALAN KAJIAN

Bagi mencapai objektif kajian, beberapa persoalan kajian telah dibentuk seperti berikut:

- a) Apakah pengetahuan individu tempatan dalam usaha melestarikan warisan keris tradisional Melayu?
- b) Bagaimanakah selok-belok pemeliharaan fizikal keris berdasarkan kepakaran individu tempatan?
- c) Apakah kepelbagaian jenis, sejarah dan nilai seni keris dalam menyokong kelestarian warisan budaya Melayu?

5. KEPENTINGAN DAN SUMBANGAN KAJIAN

Kajian ini menyumbang kepada pengembangan literatur berkaitan pemuliharaan warisan keris tradisional Melayu dengan memberi tumpuan kepada amalan pemeliharaan yang diamalkan oleh penggiat warisan. Berbanding kajian terdahulu yang banyak membincangkan sejarah, falsafah, simbolisme dan proses pembuatan keris, kajian ini menambah perspektif mengenai aspek pemuliharaan sebagai salah satu usaha memastikan kelangsungan warisan budaya. Dapatan kajian ini dapat memperluaskan perbincangan akademik dalam bidang warisan budaya, sejarah lisan dan pengurusan warisan (Hill, 1956; Harsrinuksmo, 2004; Khamis Mohamad & Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman, 2013).

Selain menjadi rujukan kepada penyelidik dan pelajar, hasil kajian ini juga boleh dimanfaatkan oleh institusi yang bertanggungjawab terhadap pengurusan warisan seperti Jabatan Warisan Negara, muzium dan institusi pendidikan. Maklumat yang dikumpulkan melalui kajian ini boleh menyokong pembangunan bahan dokumentasi, penyelidikan, pameran serta program pendidikan berkaitan warisan keris, sekali gus menggalakkan pemeliharaan warisan secara lebih sistematik selaras dengan

Akta Warisan Kebangsaan 2005 (Akta 645) dan usaha pemuliharaan warisan budaya di Malaysia (Akta Warisan Kebangsaan 2005 [Akta 645]; Jabatan Warisan Negara, 2020).

Kajian ini turut menyumbang kepada usaha memperkukuh pemindahan pengetahuan antara generasi dengan merekodkan pengalaman serta amalan yang dimiliki oleh penggiat warisan. Dalam konteks warisan budaya tidak ketara, pengetahuan tradisional merupakan aset budaya yang memerlukan proses dokumentasi dan penyampaian yang berterusan agar tidak terputus daripada generasi pewaris. Pendekatan sejarah lisan yang digunakan dalam kajian ini menyediakan sumber primer yang dapat melengkapkan sumber bertulis serta memperkayakan dokumentasi warisan budaya (UNESCO, 2003; Al-Mudra, 2009).

6. TINJAUAN LITERATUR

6.1 Warisan Keris sebagai Identiti Budaya Melayu

Warisan budaya memainkan peranan penting dalam membentuk identiti dan kesinambungan sesebuah masyarakat kerana mencerminkan nilai, kepercayaan serta cara hidup yang diwarisi daripada generasi terdahulu. Dalam konteks masyarakat Melayu, keris merupakan antara warisan budaya yang mempunyai kedudukan istimewa kerana bukan sahaja berfungsi sebagai senjata tradisional, malah menjadi lambang jati diri, kedaulatan, kepimpinan dan maruah bangsa. Nilai tersebut menjadikan keris sebagai artifak budaya yang menghubungkan aspek sejarah, sosial, kesenian dan falsafah dalam tamadun Melayu (Hill, 1956; Harsrinuksmo, 2004).

Menurut Hill (1956), fungsi awal keris berkait rapat dengan keperluan mempertahankan diri dan peperangan. Namun demikian, perkembangan masyarakat Melayu telah mengubah peranan keris daripada sebuah senjata kepada simbol kebesaran diraja, lambang status sosial serta pusaka keluarga yang diwarisi secara turun-temurun. Pandangan ini disokong oleh Harsrinuksmo (2004) yang menjelaskan bahawa keris berkembang sebagai karya seni yang menggabungkan kemahiran pertukangan logam, nilai estetika dan falsafah kehidupan masyarakat Nusantara. Perubahan fungsi ini menunjukkan bahawa nilai sesebuah keris tidak hanya bergantung pada bentuk fizikalnya, tetapi turut dipengaruhi oleh sejarah, konteks penggunaan dan makna budaya yang terkandung di sebaliknya.

Selain fungsi dan sejarahnya, keris turut mencerminkan kebijaksanaan masyarakat Melayu dalam menggabungkan unsur seni, teknologi tradisional dan pemikiran falsafah. Khamis Mohamad dan Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman (2013) berpendapat bahawa setiap komponen keris, termasuk bilah, pamor, hulu dan sarung, dihasilkan dengan simbolisme tertentu yang menggambarkan kepercayaan, adat resam dan pandangan hidup masyarakat Melayu. Pandangan ini selari dengan Yusof et al. (2022) yang menegaskan bahawa keris bukan sekadar objek warisan, sebaliknya merupakan medium yang menyimpan identiti budaya serta mencerminkan kreativiti dan nilai intelektual masyarakat Melayu melalui proses penghasilannya.

Kepentingan keris sebagai warisan budaya turut diiktiraf di peringkat antarabangsa apabila UNESCO mengiktiraf *Indonesian Kris* sebagai Warisan Budaya Tidak Ketara Kemanusiaan pada tahun 2005. Pengiktirafan tersebut bukan hanya mengambil kira keunikan bentuk fizikal keris, malah turut menilai nilai budaya, tradisi lisan, kemahiran pertukangan dan falsafah yang diwarisi oleh masyarakat Nusantara (UNESCO, 2008). Walaupun pengiktirafan tersebut diberikan kepada Indonesia, ramai sarjana berpendapat bahawa keris merupakan warisan budaya bersama masyarakat Nusantara yang berkembang dalam lingkungan sejarah dan budaya yang saling berkait (Al-Mudra, 2009;

Harsrinuksmo, 2004). Oleh itu, keris perlu difahami sebagai simbol identiti budaya serantau yang mempunyai nilai sejarah dan budaya yang merentas sempadan negara.

6.2 Sejarah dan Perkembangan Keris di Alam Melayu

Sejarah perkembangan keris berkait rapat dengan pembentukan tamadun Melayu dan perkembangan budaya di rantau Nusantara. Walaupun asal usul sebenar keris masih menjadi perdebatan dalam kalangan sarjana, kebanyakan penyelidik bersetuju bahawa senjata tradisional ini telah berkembang sejak zaman kerajaan-kerajaan awal di Nusantara sebelum tersebar ke pelbagai wilayah melalui hubungan perdagangan, penghijrahan penduduk dan perkembangan empayar Melayu. Proses penyebaran tersebut menyebabkan keris berkembang dalam pelbagai bentuk dan gaya mengikut identiti masyarakat setempat tanpa menghilangkanan ciri asas yang menjadi identiti senjata tersebut (Al-Mudra, 2009; Harsrinuksmo, 2004).

Menurut Hill (1956), perkembangan reka bentuk keris dipengaruhi oleh perubahan teknologi pertukangan logam serta keperluan masyarakat pada sesuatu zaman. Pada peringkat awal, penghasilan keris lebih menitikberatkan aspek fungsi sebagai senjata, namun kemajuan teknologi pertukangan membolehkan penghasilan bilah, pamor, hulu dan sarung yang lebih halus serta mempunyai nilai estetika yang tinggi. Pandangan ini turut disokong oleh Abdul Mua'ti @ Zamri Ahmad (2017), yang menjelaskan bahawa perkembangan seni pertukangan keris memperlihatkan tahap kreativiti dan kemahiran tinggi dalam kalangan empu, sekali gus menjadikan keris sebagai hasil seni yang mempunyai nilai sejarah dan budaya.

Selain mengalami perubahan dari aspek fizikal, fungsi keris turut berkembang mengikut perubahan struktur sosial masyarakat Melayu. Yusof et al. (2022) menjelaskan bahawa keris yang pada asalnya digunakan sebagai senjata peperangan dan alat mempertahankan diri kemudiannya berperanan sebagai lambang kuasa, kebesaran diraja, pusaka keluarga dan pelengkap dalam pelbagai istiadat adat. Perubahan tersebut menunjukkan bahawa perkembangan keris dipengaruhi oleh perubahan sistem pemerintahan, budaya dan kehidupan masyarakat. Khamis Mohamad dan Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman (2013) turut berpendapat bahawa evolusi fungsi keris membuktikan keupayaan masyarakat Melayu menyesuaikan warisan budaya mengikut perubahan zaman tanpa menghilangkanan nilai tradisi yang diwarisi.

Perkembangan keris di Alam Melayu juga memperlihatkan hubungan budaya yang erat antara masyarakat di Malaysia, Indonesia, Brunei, Singapura dan selatan Thailand. Walaupun setiap kawasan menghasilkan bentuk dan gaya keris yang berbeza berdasarkan identiti tempatan, keseluruhannya masih mengekalkan ciri asas yang sama dari segi struktur, fungsi dan nilai budaya. Kesenambungan sejarah ini memperlihatkan bahawa keris bukan sekadar artifak tradisional, tetapi merupakan warisan budaya serantau yang mencerminkan hubungan sejarah, pertukaran budaya dan perkembangan tamadun Melayu di Nusantara (Al-Mudra, 2009; UNESCO, 2008).

6.3 Pemeliharaan Warisan Keris melalui Pendekatan Sejarah Lisan

Pemeliharaan warisan budaya tidak hanya melibatkan pemeliharaan artifak fizikal, malah merangkumi usaha merekod, memelihara dan menyampaikan pengetahuan yang membentuk identiti sesuatu warisan. Dalam konteks warisan budaya tidak ketara, nilai sesuatu warisan sering kali terkandung dalam pengalaman, amalan, kemahiran dan tradisi yang diwariskan secara lisan daripada satu generasi kepada generasi berikutnya. Oleh itu, proses pendokumentasian menjadi komponen penting dalam memastikan pengetahuan tersebut dapat dipelihara secara berterusan dan tidak hilang akibat perubahan sosial atau kehilangan individu yang memiliki pengetahuan tersebut (UNESCO, 2003; Vansina, 1985).

Pendekatan sejarah lisan diiktiraf sebagai salah satu kaedah yang berkesan dalam penyelidikan warisan budaya kerana membolehkan pengalaman serta pengetahuan individu direkodkan secara langsung daripada sumber asal. Thompson (2017) menjelaskan bahawa sejarah lisan memberi ruang kepada kelompok masyarakat yang kurang didokumentasikan dalam rekod bertulis untuk menyampaikan pengalaman, pandangan dan pengetahuan mereka sendiri. Ritchie (2015) turut menegaskan bahawa temu bual sejarah lisan bukan sekadar mengumpulkan fakta sejarah, tetapi membantu memahami konteks sosial, budaya dan nilai yang membentuk sesuatu komuniti. Dalam konteks warisan keris, pendekatan ini membolehkan maklumat yang sukar diperoleh melalui sumber bertulis direkodkan secara lebih menyeluruh.

Beberapa kajian berkaitan keris telah menghuraikan aspek sejarah, falsafah, seni pertukangan dan simbolisme yang terdapat pada senjata tradisional tersebut (Hill, 1956; Harsrinuksmo, 2004; Khamis Mohamad & Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman, 2013). Walau bagaimanapun, kebanyakan kajian tersebut lebih menumpukan kepada analisis terhadap artifak, perkembangan sejarah dan nilai budaya keris berbanding pengalaman individu yang masih aktif dalam bidang perkerisan. Keadaan ini menunjukkan bahawa dokumentasi terhadap pengetahuan yang dimiliki oleh penggiat warisan, pengumpul atau penjual keris masih memerlukan perhatian yang lebih meluas bagi melengkapkan pemahaman tentang warisan tersebut.

Dalam usaha memastikan kelestarian warisan keris, pengalaman penggiat warisan mempunyai nilai yang signifikan kerana mereka bukan sahaja memiliki pengetahuan mengenai ciri fizikal keris, malah memahami kaedah penjagaan, penyimpanan, proses pewarisan serta perubahan amalan masyarakat terhadap warisan tersebut. Maklumat seperti ini lazimnya diperoleh melalui pengalaman yang diwarisi secara langsung dan jarang didokumentasikan dalam sumber bertulis. Oleh itu, sejarah lisan berfungsi sebagai pelengkap kepada rekod bertulis dengan menyediakan sumber primer yang mampu memperkayakan dokumentasi warisan budaya serta menyokong usaha pemuliharaan secara lebih menyeluruh (UNESCO, 2003; Ritchie, 2015). Temu bual yang dijalankan bersama Encik Mohd Sufi bin Yahya dalam kajian ini merupakan salah satu contoh bagaimana pendekatan tersebut dapat digunakan untuk merekodkan pengetahuan dan pengalaman penggiat warisan secara sistematik.

7. METODOLOGI

Kajian ini menggunakan pendekatan kualitatif melalui kaedah sejarah lisan bagi mengkaji pemuliharaan warisan keris tradisional Melayu berdasarkan pengalaman dan pengetahuan seorang tokoh yang terlibat secara langsung dalam bidang tersebut. Pendekatan kualitatif dipilih kerana membolehkan penyelidik memahami sesuatu fenomena secara mendalam berdasarkan pengalaman, pandangan dan tafsiran individu yang mempunyai pengetahuan berkaitan isu yang dikaji (Creswell & Poth, 2018; Merriam & Tisdell, 2016). Kaedah sejarah lisan pula digunakan sebagai sumber utama untuk memperoleh data primer kerana ia membolehkan pengalaman serta pengetahuan yang tidak banyak didokumentasikan dalam sumber bertulis direkodkan secara sistematik, sekali gus menyokong usaha pemuliharaan warisan budaya tidak ketara (Thompson, 2017; UNESCO, 2003).

Tokoh yang dipilih dalam kajian ini ialah Encik Mohd Sufi bin Yahya, seorang usahawan penjual keris yang aktif dalam memelihara dan mempromosikan warisan keris tradisional Melayu. Pemilihan beliau dibuat menggunakan kaedah persampelan bertujuan (*purposive sampling*) berdasarkan pengalaman, pengetahuan dan penglibatan aktif dalam bidang perkerisan. Menurut Patton (2002), persampelan bertujuan merupakan kaedah yang sesuai dalam penyelidikan kualitatif kerana pemilihan peserta dibuat berdasarkan keupayaan mereka memberikan maklumat yang kaya dan relevan dengan objektif kajian.

Data dikumpulkan melalui temu bual secara bersemuka menggunakan soalan separa berstruktur. Kaedah ini membolehkan penyelidik menyediakan beberapa soalan utama sebagai panduan, di samping memberi fleksibiliti untuk mengemukakan soalan susulan mengikut respons yang diberikan oleh tokoh. Pendekatan tersebut membantu penyelidik memperoleh maklumat yang lebih terperinci berkaitan latar belakang tokoh, penglibatan dalam bidang perkerisan, kepentingan warisan keris, kaedah pemuliharaan serta cabaran dalam memastikan kelestarian warisan tersebut (Kallio et al., 2016; Brinkmann & Kvale, 2015). Semua sesi temu bual direkodkan dengan persetujuan tokoh sebelum ditranskripsikan secara verbatim bagi memastikan ketepatan dan keaslian data yang diperoleh (Ritchie, 2015).

Data yang diperoleh daripada temu bual dianalisis menggunakan kaedah analisis kandungan (*content analysis*). Proses analisis dimulakan dengan pembacaan berulang terhadap transkrip temu bual bagi memahami keseluruhan data sebelum proses pengkodan dijalankan untuk mengenal pasti tema-tema yang berkaitan dengan objektif kajian. Tema yang dikenal pasti kemudiannya diuraikan secara deskriptif bagi menjelaskan pandangan, pengalaman dan pengetahuan tokoh mengenai pemuliharaan warisan keris tradisional Melayu. Kaedah analisis kandungan dipilih kerana dapat mengenal pasti pola dan tema dalam data secara sistematik, sekali gus membantu penyelidik memahami serta menguraikan maklumat yang diperoleh dengan lebih jelas (Hsieh & Shannon, 2005; Elo & Kyngäs, 2008).

Gambar 1: Sesi temu bual sejarah lisan bersama Mohd Sufi bin Yahya

8. HASIL KAJIAN

8.1 Pengetahuan Individu Tempatan dalam Usaha Melestarikan Warisan Keris Tradisional Melayu

Hasil temu bual menunjukkan bahawa pengetahuan mengenai keris dalam kalangan individu tempatan terbentuk melalui pendedahan, pengalaman dan pembelajaran secara langsung dalam bidang perkerisan. Encik Mohd Sufi bin Yahya mula mendapat pendedahan terhadap keris melalui lingkungan keluarga yang aktif dalam seni persilatan Melayu. Pendedahan tersebut kemudiannya berkembang apabila beliau mula mendalami ilmu perkerisan melalui pengalaman dan bimbingan daripada penggiat serta pakar keris di beberapa negeri seperti Melaka, Kelantan dan Terengganu.

Menurut beliau, pembelajaran secara bersemuka dengan individu yang lebih berpengalaman membolehkan pengetahuan mengenai jenis keris, corak pamor, teknik asas pembuatan serta latar belakang sejarah keris difahami dengan lebih mendalam. Pengetahuan tersebut selari dengan kajian

Yusof et al. (2022) yang menghuraikan bahawa keris mempunyai pelbagai jenis, bentuk dan bahagian serta mengandungi fungsi, falsafah dan nilai budaya yang berkaitan dengan masyarakat Melayu.

Selain pengetahuan berkaitan bentuk dan sejarah, individu tempatan turut mempunyai pengetahuan mengenai nilai seni yang terdapat pada keris. Menurut Encik Mohd Sufi bin Yahya, keunikan sesebuah keris dapat dilihat melalui bilah, corak pamor, hulu dan sarung serta latar belakang pembuatannya. Perkara ini turut selari dengan kajian Ahmad Shohor et al. (2022) yang membincangkan kepelbagaian bentuk, nilai serta unsur seni dalam warisan keris Melayu. Kajian tersebut juga menunjukkan bahawa pengetahuan mengenai keris merangkumi jenis, proses penghasilan, kaedah pemeliharaan dan adab dalam menguruskan keris.

Pengetahuan yang dimiliki kemudiannya dikongsi kepada masyarakat melalui aktiviti kebudayaan, persembahan silat dan interaksi dengan pelanggan. Melalui perkongsian tersebut, beliau menerangkan sejarah, fungsi, keunikan dan nilai keris kepada masyarakat. Penglibatan ini menunjukkan bahawa individu yang mempunyai pengalaman dalam bidang perkerisan bukan sahaja memiliki pengetahuan berkaitan artifak tersebut, malah boleh menjadi sumber pengetahuan kepada masyarakat dalam memahami warisan keris dengan lebih baik.

Dapatan ini menunjukkan bahawa pengetahuan individu tempatan merangkumi aspek fizikal, sejarah, seni, fungsi dan nilai budaya keris. Pengetahuan tersebut menjadi asas penting dalam usaha memperkenalkan dan melestarikan warisan keris tradisional Melayu melalui perkongsian ilmu dan pengalaman kepada masyarakat.

8.2 Selok-belok Pemeliharaan Fizikal Keris Berdasarkan Kepakaran Individu Tempatan

Hasil temu bual menunjukkan bahawa pemeliharaan fizikal keris memerlukan pengetahuan mengenai keadaan bilah, kaedah pembersihan, penyelenggaraan dan penyimpanan yang sesuai. Menurut Encik Mohd Sufi bin Yahya, bahagian bilah memerlukan perhatian kerana terdedah kepada pengaratan sekiranya tidak dijaga dengan baik. Oleh itu, pemeriksaan dan penjagaan secara berkala perlu dilakukan bagi memastikan keadaan fizikal keris terus terpelihara.

Pengetahuan mengenai penjagaan bilah turut mempunyai asas dari sudut pemuliharaan bahan. Musa et al. (2020) menjelaskan bahawa bilah keris yang berasaskan besi terdedah kepada masalah kakisan dan kajian mereka meneliti penggunaan air kelapa sebagai bahan perencat kakisan bagi artifak besi tradisional Melayu, termasuk bilah keris. Dapatan kajian tersebut menunjukkan bahawa amalan tradisional berkaitan perlindungan daripada kakisan mempunyai asas yang boleh dikaji secara saintifik.

Menurut informan, selepas proses pembersihan dilakukan, bilah keris disapu dengan bahan tertentu sebagai lapisan perlindungan bagi mengurangkan risiko karat akibat kelembapan dan sentuhan pada permukaan bilah. Beliau turut menjelaskan bahawa keris perlu disimpan di tempat yang selamat serta diperiksa secara berkala bagi mengenal pasti tanda-tanda karat atau kerosakan pada bahagian bilah, hulu dan sarung.

Aspek penyimpanan dan pengendalian yang betul turut diberi perhatian dalam amalan konservasi keris. Islamic Arts Museum Malaysia menerangkan bahawa proses konservasi keris merangkumi penyingkiran kakisan serta pengendalian dan penyimpanan keris yang betul. Hal ini menunjukkan bahawa penjagaan fizikal keris bukan hanya melibatkan pembersihan, tetapi turut memerlukan pengendalian dan penyimpanan yang sesuai bagi mengurangkan risiko kerosakan.

Dapatan kajian juga menunjukkan bahawa proses pembersihan keris lazimnya dilakukan pada awal bulan Muharam berdasarkan amalan yang diketahui oleh informan. Walau bagaimanapun, pembersihan tidak hanya terhad kepada tempoh tersebut kerana ia turut dilakukan apabila keadaan keris memerlukan penyelenggaraan atau atas permintaan pemilik. Informan turut menekankan bahawa kaedah pembersihan perlu dilakukan dengan betul bagi mengelakkan kerosakan pada bilah dan mengekalkan keadaan asal keris.

Secara keseluruhannya, dapatan menunjukkan bahawa pemeliharaan fizikal keris melibatkan beberapa aspek yang saling berkaitan, iaitu pemeriksaan keadaan keris, pembersihan, perlindungan daripada kakisan, pengendalian dan penyimpanan. Pengetahuan tersebut menunjukkan bahawa pemeliharaan keris memerlukan kemahiran praktikal yang diperoleh melalui pengalaman dan kepakaran dalam bidang perkerisan.

8.3 Kepelbagaian Jenis, Sejarah dan Nilai Seni Keris dalam Menyokong Kelestarian Warisan Budaya Melayu

Hasil temu bual menunjukkan bahawa keris mempunyai kepelbagaian dari segi bentuk, reka bentuk dan ciri fizikal. Menurut Encik Mohd Sufi bin Yahya, perbezaan keris dapat dilihat melalui bentuk bilah, corak pamor, hulu dan sarung serta latar belakang pembuatannya. Kepelbagaian tersebut berkait dengan perkembangan keris dalam masyarakat Melayu dan menjadikan setiap keris mempunyai ciri serta nilai yang tersendiri.

Kajian Yusof et al. (2022) turut menjelaskan bahawa keris mempunyai pelbagai jenis dan bentuk yang berkembang mengikut perbezaan lokasi, suku kaum dan etnik di alam Melayu. Kajian tersebut juga menunjukkan bahawa keris mempunyai pelbagai fungsi dan bukan sekadar berperanan sebagai senjata, malah menjadi lambang identiti dan budaya masyarakat Melayu.

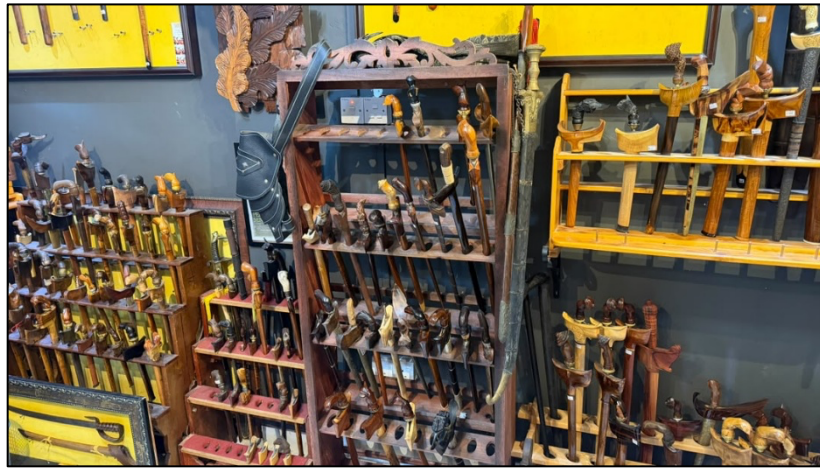
Dapatan temu bual turut menunjukkan bahawa sejarah merupakan salah satu unsur yang mempengaruhi nilai sesebuah keris. Menurut informan, nilai keris tidak hanya bergantung kepada usia atau keadaan fizikal, tetapi turut dipengaruhi oleh sejarah pemilik, pembuat keris, kualiti pertukangan, bahan yang digunakan serta keunikan corak pamor. Latar belakang sesebuah keris yang dapat diketahui dengan jelas membantu menjelaskan kedudukan dan nilai keris tersebut dalam konteks warisan budaya.

Dari aspek seni pula, keunikan keris dapat dilihat melalui gabungan unsur pada bilah, pamor, hulu dan sarung. Ahmad Shohor et al. (2022) menunjukkan bahawa keris mempunyai pelbagai bentuk dan nilai tersendiri serta mempunyai unsur seni yang berkait dengan proses penghasilan dan pemeliharaannya. Yusof et al. (2022) pula menjelaskan bahawa nilai seni dan estetika merupakan antara unsur yang menjadikan keris penting dalam peradaban Melayu.

Selain itu, informan berpandangan bahawa masyarakat masa kini perlu melihat keris sebagai warisan budaya dan hasil seni, bukan semata-mata sebagai senjata tradisional. Pemahaman yang lebih luas terhadap sejarah, seni dan nilai budaya keris dapat membantu meningkatkan penghargaan masyarakat terhadap warisan tersebut. Oleh itu, perkongsian pengetahuan dan pengenalan keris melalui aktiviti kebudayaan merupakan antara usaha yang boleh menyokong kelangsungan pengetahuan berkaitan warisan keris.

Dapatan kajian menunjukkan bahawa kelestarian warisan keris tidak hanya bergantung kepada keadaan fizikal artifak, tetapi turut berkait dengan pengetahuan mengenai jenis, sejarah, nilai seni dan makna budaya yang terkandung pada keris. Pemahaman terhadap unsur-unsur tersebut

dapat membantu memastikan keris terus dikenali dan dihargai sebagai sebahagian daripada warisan budaya Melayu.

Gambar 2: Antara jenis dan koleksi keris yang diterangkan oleh Mohd Sufi Bin Yahya semasa temu bual.

9. PERBINCANGAN

Dapatan kajian menunjukkan bahawa pendekatan sejarah lisan memainkan peranan penting dalam memperkukuhkan usaha pemuliharaan warisan keris tradisional Melayu. Melalui pengalaman dan pengetahuan yang dikongsikan oleh tokoh, pelbagai maklumat yang sukar ditemui dalam sumber bertulis berjaya direkodkan, termasuk proses pembelajaran ilmu perkerisan, kaedah penjagaan keris dan pengalaman dalam mempromosikan warisan tersebut. Penemuan ini selari dengan pandangan Thompson (2017) yang menyatakan bahawa sejarah lisan membolehkan pengalaman individu didokumentasikan sebagai sumber sejarah yang bernilai. Ritchie (2015) turut menjelaskan bahawa temu bual sejarah lisan bukan sekadar mengumpulkan fakta, tetapi membantu memahami konteks sosial dan budaya yang membentuk sesuatu warisan. Oleh itu, penggunaan sejarah lisan dalam kajian ini telah melengkapkan maklumat yang diperolehi daripada sumber bertulis, sekali gus menyumbang kepada usaha pendokumentasian warisan budaya secara lebih menyeluruh.

Kajian ini juga memperlihatkan bahawa pemuliharaan warisan tidak hanya bergantung kepada institusi atau agensi kerajaan, malah memerlukan penglibatan aktif individu yang mempunyai pengetahuan dan pengalaman dalam bidang tersebut. Peranan yang dimainkan oleh Encik Mohd Sufi bin Yahya menunjukkan bahawa penggiat warisan berupaya menjadi medium penting dalam menyampaikan ilmu kepada masyarakat melalui perkongsian pengalaman, aktiviti kebudayaan dan pendidikan tidak formal. Penemuan ini menyokong pandangan UNESCO (2003) yang menegaskan bahawa kelestarian warisan budaya tidak ketara bergantung kepada kesinambungan amalan, pengetahuan dan kemahiran dalam kalangan komuniti. Selain itu, Al-Mudra (2009) turut menjelaskan bahawa warisan budaya akan terus kekal relevan sekiranya masyarakat memainkan peranan secara aktif dalam usaha memelihara dan mewariskannya kepada generasi seterusnya.

Dari sudut pemuliharaan artifak, kajian ini menunjukkan bahawa penjagaan keris memerlukan pengetahuan khusus dan amalan yang berterusan bagi memastikan keadaan fizikalnya sentiasa terpelihara. Aspek ini membuktikan bahawa pemuliharaan bukan sekadar tertumpu kepada penyimpanan sesuatu artifak, tetapi turut melibatkan pemahaman terhadap kaedah penyelenggaraan yang sesuai. Dapatan tersebut selaras dengan pandangan Jabatan Warisan Negara yang menekankan bahawa usaha memelihara warisan budaya perlu dilaksanakan secara sistematik bagi mengekalkan nilai sejarah dan kepentingannya kepada generasi akan datang. Perkara ini juga seiring dengan pandangan Yusof et al. (2022) yang menyatakan bahawa pengetahuan berkaitan penjagaan warisan merupakan sebahagian daripada usaha memastikan kelangsungan sesuatu warisan budaya.

Kajian ini turut menunjukkan bahawa nilai sesebuah keris tidak hanya bergantung kepada bentuk fizikal atau usianya, tetapi dipengaruhi oleh sejarah, seni pertukangan dan latar belakang pembuatannya. Penemuan ini mengukuhkan pandangan Hill (1956) bahawa keris merupakan hasil seni yang berkembang seiring dengan perubahan tamadun Melayu dan mempunyai nilai yang melangkaui fungsi asalnya sebagai senjata. Harsrinuksmo (2004) turut menjelaskan bahawa setiap keris memiliki identiti tersendiri berdasarkan reka bentuk, pamor dan teknik pembuatannya, sekali gus menjadikan setiap bilah keris mempunyai nilai sejarah dan budaya yang unik. Persamaan antara dapatan kajian dengan kajian terdahulu menunjukkan bahawa penghargaan terhadap keris perlu dilihat daripada perspektif warisan budaya dan bukan semata-mata sebagai artifak tradisional.

Secara keseluruhannya, perbincangan ini memperlihatkan bahawa pemuliharaan warisan keris memerlukan gabungan antara pendokumentasian sejarah lisan, pemindahan pengetahuan, penglibatan penggiat warisan dan kesedaran masyarakat terhadap nilai budaya yang terkandung pada setiap keris. Hubungan antara dapatan kajian dengan kajian-kajian terdahulu membuktikan bahawa usaha memelihara warisan budaya tidak boleh bergantung kepada satu pihak sahaja. Sebaliknya, kerjasama antara individu, komuniti, institusi dan penyelidik amat penting bagi memastikan warisan keris tradisional Melayu terus dipelihara, didokumentasikan dan dihargai oleh generasi masa hadapan.

9. KESIMPULAN

Kajian ini memperlihatkan bahawa pendekatan sejarah lisan merupakan medium yang berkesan dalam usaha mendokumentasikan dan memelihara warisan keris tradisional Melayu. Melalui perkongsian pengalaman dan pengetahuan Encik Mohd Sufi bin Yahya, kajian ini berjaya menghimpunkan maklumat berkaitan amalan pemeliharaan, nilai sejarah, seni pertukangan serta kepentingan keris sebagai sebahagian daripada warisan budaya Melayu. Dapatan kajian menunjukkan bahawa pemuliharaan warisan tidak hanya melibatkan penjagaan artifak, tetapi turut bergantung pada usaha merekod, memindahkan dan mengekalkan pengetahuan yang dimiliki oleh individu yang berpengalaman dalam bidang tersebut.

Kajian ini turut menyumbang kepada usaha pendokumentasian warisan budaya dengan menyediakan sumber rujukan yang boleh dimanfaatkan oleh penyelidik, pelajar, institusi berkaitan dan masyarakat yang berminat dalam bidang perkerisan. Selain memperkukuhkan dokumentasi berkaitan warisan keris, kajian ini juga menekankan kepentingan penglibatan penggiat warisan dalam memastikan ilmu dan pengalaman yang dimiliki tidak hilang ditelan zaman. Pada masa yang sama, kajian ini diharapkan dapat menjadi asas kepada penyelidikan lanjutan berkaitan warisan keris dan warisan budaya tidak ketara yang lain, sekali gus menyokong usaha memelihara identiti budaya Melayu untuk generasi akan datang.

PENGHARGAAN

Penulis merakamkan setinggi-tinggi penghargaan kepada semua pihak yang telah memberikan sokongan, kerjasama dan bantuan sepanjang pelaksanaan kajian ini.

Ucapan terima kasih yang tidak terhingga ditujukan kepada pensyarah kursus, Sir Jafalizan Bin Md Jali, atas segala tunjuk ajar, bimbingan, nasihat serta sokongan yang diberikan sepanjang proses penyelidikan dan penulisan artikel ini. Segala ilmu dan panduan yang dikongsi amat bermakna dalam memastikan kajian ini dapat disiapkan dengan baik.

Penghargaan khas turut diberikan kepada Mohd Sufi Bin Yahya kerana sudi meluangkan masa untuk ditemu bual serta berkongsi pengalaman, pengetahuan dan pandangan beliau mengenai kelestarian warisan keris Melayu. Kerjasama yang diberikan telah menyumbang secara signifikan kepada kejayaan kajian ini dan menjadi sumber utama dalam penghasilan artikel ini.

Akhir sekali, penulis turut merakamkan penghargaan kepada ahli keluarga serta rakan-rakan atas segala dorongan, sokongan dan bantuan yang diberikan sepanjang tempoh pelaksanaan kajian ini.

RUJUKAN

Nota: Selaras dengan konvensyen gaya APA ed. ke-7, komunikasi peribadi (temu bual bersama informan) dipetik secara dalaman teks sahaja dan tidak disenaraikan dalam senarai rujukan berikut.

- Ahmad Shohor, A. A., Che Awang, A. S., Mat Yatin, S. F., Nik Ariffin, N. A., & Mat Jali, J. (2022). Nilai estetika dalam seni warisan keris. *Jurnal Sejarah Lisan Malaysia (JSLIM)*, 6(1), 73–100.
- Al Abdul Mua'ti @ Zamri Ahmad. (2017). *Keris Melayu Semenanjung: Rupa bentuk keris mengikut negeri*. Penerbit Universiti Putra Malaysia.
- Al-Mudra, M. (2009). Melacak asal-usul keris dan peranannya dalam sejarah Nusantara. *SARI: Jurnal Alam dan Tamadun Melayu*, 27(1), 27–44.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2015). *InterViews: Learning the craft of qualitative research interviewing* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115.
- Harsrinuksmo, B. (2004). *Ensiklopedi keris*. PT Gramedia Pustaka Utama.
- Hill, A. H. (1956). The keris and other Malay weapons. *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, 29(4), 1–166.
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288.
- Islamic Arts Museum Malaysia. (2023, February 9). *Conservation of keris in IAMM collection*.
- Jabatan Warisan Negara. (2020). *Pelan Strategik Jabatan Warisan Negara 2020–2025*. Kementerian Pelancongan, Seni dan Budaya Malaysia.
- Kallio, H., Pietilä, A. M., Johnson, M., & Kangasniemi, M. (2016). Systematic methodological review: Developing a framework for a qualitative semi-structured interview guide. *Journal of Advanced Nursing*, 72(12), 2954–2965.
- Khamis Mohamad, & Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman. (2013). Keris: Falsafah dan isu masa kini. *International Journal of the Malay World and Civilisation*, 1(2), 45–53.
- Khamis Mohamad, Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahman, & Abdul Latif Samian. (2012). Falsafah perkerisan dalam masyarakat Melayu. *SARI: Jurnal Alam dan Tamadun Melayu*, 30(1), 105–119.
- Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass.
- Musa, M., Purwanto, H., Abdul Razak, R., Othman, R., Musa, L., & Ani, M. H. (2020). Electrochemical impedance spectroscopy (EIS) study of coconut water as natural inhibitor in Malay traditional preservation of iron artefact. *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 864(1), 012034.
- Nor Afian Yusof, Maharam Mamat, Lim, K. K., & Hamdzun Haron. (2022). Keris: Mengenal asal-usul, falsafah & fungsi. *MALIM: Jurnal Pengajian Umum Asia Tenggara*, 23(1), 66–90.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). SAGE Publications.
- Ritchie, D. A. (2015). *Doing oral history* (3rd ed.). Oxford University Press.
- Thompson, P. (2017). *The voice of the past: Oral history* (4th ed.). Oxford University Press.
- UNESCO. (2003). *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. UNESCO.
- UNESCO. (2008). *Indonesian Kris*. UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity.
- Vansina, J. (1985). *Oral tradition as history*. University of Wisconsin Press.